

O movemento obreiro.

O termo **movemento obreiro** abrangue o conxunto de accións colectivas protagonizadas polos traballadores asalariados (*clase obreira, proletariado*) para acadar unhas mellores condicións de vida e traballo e para conquistar e ampliar os seus dereitos civís, políticos e sociais. Ao longo da época contemporánea, os trazos da actividade económica, o marco político, a estrutura social e mesma configuración interna das clases traballadoras foron mudando e, polo tanto, tamén o fixeron as súas formas de acción colectiva.

As orixes

O triunfo da revolución liberal e o desenvolvemento do capitalismo implicaron desaparición dos privilexios estamentais e contribuíron ao nacemento dunha **sociedade de clases**. Nela, as desigualdades entre os individuos e grupos sociais (*clases*) son definidas fundamentalmente en función de criterios económicos: a posición respecto aos medios de produción (propiedade, traballo asalariado), a riqueza, a renda.

A sociedade española do século XIX caracterizouse por unha **desigualdade e polarización extremas**. Unha **minoría dominante** (aristocracia, burguesía) desfrutaba da meirande parte da riqueza e da renda e controlaba os principais resortes do poder político. Mentres, a inmensa **maioría da poboación** (campesiños, traballadores clases populares urbanas) vivía no límite da subsistencia nunha situación de pobreza, precariedade e dependencia respecto ás clases dominantes. Entre elas, o espazo das **clases medias** (pequenos industriais e comerciantes, profesionais liberais, funcionarios, militares) era ben exíguo.

Dado o **carácter serodio e limitado do proceso de industrialización**, España seguiu a ser durante todo o século XIX un país fundamentalmente agrícola [DOC. 1]. As **clases traballadoras** constituían un colectivo moi heteroxéneo: artesáns e traballadores cualificados dalgúns oficios, con frecuencia ligados á produción doméstica ou a pequenos

A teceadora (1882), pintura de J. Planella.
[Dominio público], dende [Wikimedia Commons](#).

DOC. 1: Estrutura da poboación activa española (1797-1930).

	Sector primario	Sector secundario	Sector terciario
1797	65'2	12'8	21'9
1860	63'5	17'3	19'2
1877	64'1	15'3	20'6
1900	66'3	16'0	17'7
1910	66'0	15'8	18'2
1920	57'2	22'0	10'8
1930	45'5	26'5	28'0

obradoiros; o nacente proletariado fabril, concentrado nas poucas rexións industriais (Cataluña, País Vasco, Asturias) e nalgúns enclaves urbanos (Madrid, Valencia, Zaragoza, Sevilla, Málaga, Ferrol, Vigo) e mineiros (Riotinto, Peñarroya, La Unión); empregados mal pagados do sector servizos (dependentes de comercio, funcionarios dos niveis inferiores, criadas...)...

Malia a diversidade, tódolos asalariados compartían unhas **duras condicións de traballo**: longas xornadas laborais [DOC. 2], salarios insuficientes, disciplina patronal estrita e arbitraria, contratos moi precarios, nulas condicións de salubridade, elevada sinistralidade, falla de regulamentación laboral e de protección social, etc. A isto engadíase o emprego habitual de **man de obra infantil e feminina** xa que os salarios máis baixos percibidos por nenos e mulleres e a súas aptitudes para certos labores animaron a súa contratación polos patróns na procura de menores custos e maiores beneficios [DOC. 3].

Sufrían tamén unhas **penosas condicións de vida**: alimentación deficiente, vivendas ateigadas e insalubres, barrios superpoboados carentes dos máis elementais servizos (pavimento, alumeadado, auga corrente, sumidoiros). Consecuentemente, a incidencia de enfermidades infecciosas seguiu a ser moi elevada entre as clases populares [DOC. 4]. Ata finais do século XIX, a mortalidade mantívose en taxas moi altas, especialmente entre a poboación infantil e xuvenil, e a esperanza de vida apenas superou os 30 anos.

A complexa historia política do século XIX español traducíuse nunhas cambiantes posibilidades de organización e protesta obreiras. Cómpre sinalar, non obstante, algunhas constantes:

- ◆ A **coexistencia entre as formas tradicionais de resistencia colectiva** (motíns contra o encarecemento das subsistencias, os impostos ou o recrutamento militar) e **as novas formas de mobilización e organización obreiras** (folgas, mitíns, manifestacións, asociacións).
- ◆ O **papel protagonista de artesáns e traballadores cualificados de certos oficios** (tecedores, tipógrafos, canteiros, etc.) foi

DOC. 2: Respostas sobre a duración da xornada laboral en diversas localidades e sectores á Comisión parlamentaria de Reformas Sociais (1883).

Ferrol: "traballa o obreiro en verán dende as 5 da mañá ata as 8 da noite, sen máis descanso có dunha hora para almorzar e dúas para xantar e, en inverno, dende que amence ata que anoitece, co único descanso dunha hora para xantar. Ademais, nalgúns industrias, logo de media hora de descanso ao anoitecer, volve traballar no que chaman velada, que dura ata as 8 da noite".

Linares (Jaén): "o obreiro agrícola e os albaneis traballan de sol a sol, descansando de 12 a 1 para comer e un cuarto de hora máis de 8 a 9 da mañá para tomar un lixeiro almorzo... Nas fábricas de fundición de ferro traballan 9 horas en inverno e 10 en verán ... O dependente de comercio traballa en Linares no mostrador 14 horas nos días laborables e 5 nos festivos".

Oviedo: "trabállase ordinariamente durante 12 horas, descansando media para almorzar e 1 no inverno e 2 en verán para xantar. Os ebanistas, tallistas, xastres e zapateiros empregan máis tempo, porque velan ou traballan traballan 2 ou 3 horas pola noite durante a crúa estación. Nalgúns industrias adoitan traballar medio día o domingo."

Citado en SARRASÚA, C. (2005), p. 4.

DOC. 3: O traballo infantil nas minas de xofre de Lorca (1876).

As minas de xofre desta localidade ocupan constantemente no arrastre de minerais a un ben crecido número de nenos, seres inocentes que [...] son condenados dende os seis ou sete anos a un traballo moi duro [...] privados totalmente do alimento espiritual da educación. As consecuencias disto a ningún se lle escapan: eses nenos, co corpo todo día dobrado polo peso das enormes cargas de mineral, faltos de aire e de alimento, fanse febles e raquíticos [...] embrutecidos [...] criaturas de 6 a 8 anos [...] sometidas decote con 10 ou 12 horas diarias de rudo e penosísimo traballo [...]

La Ilustración de la Mujer, 3/X/1876, cit. en MARTÍNEZ CARRIÓN, J. et al. (2013), p. 28.

DOC. 4: O barrio de Esteiro (Ferrol), a finais do s. XIX.

Este barrio de Esteiro, en Ferrol, acolle no seu seo a clase máis desventurada da sociedade como é a prostitución desvergoñada e de rúa [...], as casas son vellas, húmidas, con escasa luz e nula ventilación [...] sen retretes na súa maioría, e con pozos negros, que de tales non teñen máis que o nome, ou sen eles, almacenando os seus moradores os desperdicios e as dexeccións en receptáculos que conducen, a todas horas, a hortos próximos que xeralmente cultivan, despedindo un cheiro capaz de producir vómito ao transeúnte que teñan a desgraza de pasar ao seu carón; barrio o máis populoso, como xa dixemos, e o máis pobre, como dicimos agora, e por esa causa o máis descoñecido en cultura social, educación, instrución e moralidade [...]. Barrio que ten tódalas rúas, agás unha sen empedrado, facéndose imposible o tránsito en épocas de choiva, por converterse en fochancas e charcas [...] Un barrio así en que ser forzosamente antihixiénico e, polo tanto, insalubre; ten que ser, por esta triste condición, o que maior tributo paga á mortalidade, o do que as xentes medianamente acomodadas foxen como da peste.

NIETO RODRÍGUEZ, P.: Memoria acerca de las condiciones higiénicas y estado sanitario de Ferrol, Ferrol, Imp. del Departamento, 1895.

maior aínda ca noutros países europeos dado o escaso desenvolvemento do proletariado fabril, o que tivo importantes implicacións. Por unha banda, a maior capacitación garantiúlles mellores salarios e posibilidades educativas e máis capacidade de negociación fronte aos patróns. Pola outra, contribúe a explicar que o movemento obreiro amosase durante boa parte do século XIX un notable receo cara as consecuencias da industrialización (implantación do sistema fabril, imposición duns novos ritmos e disciplina laborais, mecanización, descualificación do traballo...) e que as reivindicacións dos asalariados incidisen tanto na mellora das condicións de traballo (xornadas máis curtas, salarios máis altos) como na defensa da dignidade, independencia e seguridade do traballo.

O reinado de Isabel II.

A hexemonía política do **liberalismo moderado** durante a meirande parte do reinado de Isabel II restrinxiu notablemente as posibilidades de acción colectiva dos sectores populares. O sufraxio censatario excluínos de toda participación nas institucións.

A contestación contra o avance do sistema fabril e a mecanización do traballo industrial traducíuse en numerosos **episodios ludditas** (destrución de máquinas e instalacións). Entre eles adquiriría notable relevancia o incendio da fábrica Bonaplata, acontecido en Barcelona durante o conflitivo verán de 1835 [DOC. 5].

O **asociacionismo obreiro** estivo moi constrinxido polo marco legal. En 1839, unha Real Orde autorizou a formación de *sociedades de socorros mutuos* para a prestación de certos servizos cooperativos (asistencia médica, seguros de accidente e morte, compra de produtos de consumo). O **mutualismo** converteríase así na primeira manifestación do movemento obreiro organizado. Ás veces, estas mutualidades e cooperativas agrupábanse arredor de entidades educativo-culturais, os *ateneos obreiros*. Malia as prohibicións, algunhas *sociedades de oficio* (sindicatos) locais comezaron a actuar clandestinamente baixo a cobertura legal das mutualidades.

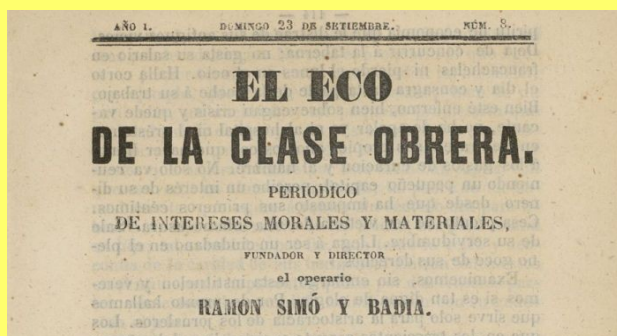
Nos períodos de goberno progresista (1840-1843, 1854-1856), as restricións ao dereito de asociación foron relaxadas parcialmente. Durante o **Bienio Progresista**, o asociacionismo obreiro adquiriu un notable impulso, sobre todo en Cataluña. En 1855, numerosas sociedades de oficio barcelonesas federáronse na *Unión de Clases* e organizaron a primeira folga xeral da historia española. O conflito suscitouse contra a instalación nas fábricas das novas máquinas de fiar, as *selfactinas*, que aforraban man de obra, e contra a orde do capitán xeneral que disolvía as asociacións obreiras. Reclamaron tamén o recoñecemento do dereito de asociación, a limitación

DOC. 5: Noticia dun episodio luddita na Fábrica de Tabacos da Coruña (1857)

O luns 7 do actual houbo un pronunciamento de mulleres na fábrica da Palloza desta cidade. Semella que no canto de cigarros, que antes se facían nesta fábrica, están agora ensaiando a construción doutros de diferente feitura con follas engomadas, suprimíndolles os virxinias ou comúns e os de capa habana ou mixtos, e no canto destes crearon un obradoiro de pitos cunha máquina para picar o tabaco. Como estas operacións son novas, non se prestan nin acomodan a elas [as cigarreiras], porque non saben facelos, tardando tanto en elaboralos que apenas sacan a terceira parte do xornal ao que estaban afeitas.

Isto e o pouco satisfeitas que están co director da fábrica, exasperounas en termos que o devandito día 7, a iso das 11 da mañá, alporizáronse aquelas 4.000 mulleres, arremetendo contra os xefes e empregados do establecemento, destruindo todo o tabaco [...], pisándoo e botándoo ao mar, romperon e fixeron anacos as máquinas novas para picar o tabaco, que disque custaron 14.000 duros, tirándooas ao mar, igual que os mobles, papeis, libros de caixa e efectos que atoparon nos cuartos do director.

El País, xornal portevedrés, 13/XII-1857

da xornada laboral a 10 horas, a creación de xurados mixtos para resolver os conflitos laborais e o dereito a ingresar na Milicia Nacional, peticións recollidas na *Exposición presentada pola clase obreira as Cortes Constituíntes*, redactada por Pi i Margall e acompañada de máis de 30.000 sinaturas [DOC.

6]. A resposta governamental foi a represión militar e a deportación de máis de 70 líderes societarios. Polas mesmas datas nacía en Madrid o semanario *El Eco de la Clase Obrera*, considerado o primeiro xornal obreirista español.

O retorno dos moderados ao poder en 1856 puxo as cousas aínda máis difíciles ao nacente asociacionismo obreiro. Calquera ameaza á orde social e política conservadora foi reprimida sen contemplacións. Así aconteceu co **levantamento campesiño de Loja** (Granada) en 1861, principiado ao berro de “Viva a República e morra a raíña!”, liquidado polo exército e seguido do fusilamento de máis de 100 participantes.

Ata 1868 moitas das iniciativas obreiras foron inspiradas por **sectores demócrata-republicanos** (F. Garrido, S. Cámara, R. Simó, F. Pi i Margall), que pretenderon ligar a loita polas melloras nas condicións de vida e traballo dos asalariados á conquista de dereitos políticos (sufraxio, asociación, reunión) para as masas populares. Foron eles tamén os responsables da difusión, ben escasa, dos aportes do **socialismo** utópico e do primeiro anarquismo europeos (Cabet, Fourier, Proudhon).

O Sexenio Democrático (1868-1874).

Os **cambios políticos derivados da Revolución de 1868** (sufraxio universal masculino, recoñecemento das liberdades de asociación, reunión e expresión) crearon un marco moito máis favorable para o desenvolvemento do asociacionismo obreiro, que adquiriu especial difusión en Cataluña, Levante e Andalucía. En Cataluña, este proceso foi protagonizado polos traballadores cualificados da industria téxtil, agrupados en numerosos sindicatos de oficio de ámbito local. Estas foron agrupándose en federacións cada vez máis amplas, caso do *Centro Federal de Sociedades Obreiras de Barcelona* (1868) ou da *Unión Manufacturera* (1872). Pola contra, en Andalucía, as entidades obreiras nutríanse sobre todo dos xornaleiros sen terra das áreas latifundistas. No resto do país, os nacentes sindicatos eran fundados polos traballadores cualificados de oficios moi específicos, caso dos tipógrafos, que fundaron, a madrileña *Asociación Xeral da Arte de Imprimir* (1871), á que se afiliaría o mozo Pablo Iglesias.

O mito mobilizador da República federal, identificada por amplos sectores populares coas demandas de liberdade, o benestar e a xustiza social, foi perdendo forza segundo chegaban as derrotas e os desenganos. Mentres, medraba o influxo dos ideais emancipadores propagados pola I Internacional. A **Asociación Internacional de Traballadores** (AIT) fora creada en Londres en 1864 como resultado dos contactos entre sindicatos británicos e franceses e círculos de exiliados radicais de diversas procedencias e orixes ideolóxicas residentes na capital británica, entre eles o alemán K.

DOC. 6: *Exposición presentada pola clase obreira ás Cortes Constituíntes (1855).*

Señores Deputados das Cortes Constituíntes: Hai anos que a nosa clase vai camiñando cara a súa ruína. Os salarios minguan. O prezo dos comestíbles e dos cuartos é máis alto. As crises industriais sucédense. Temos que (...) mandar ao taller as nosas donas con prexuízo da educación dos nosos fillos, sacrificar a estes mesmos fillos a un traballo prematuro. [...]

Non pretendemos que ataqueades a liberdade do individuo, porque é sagrada e inviolable; nin que matedes a concorrência, porque é a vida das artes; nin que carguedes sobre o Estado a obriga de socorrernos, porque coñecemos os apuros do Tesouro. Pedimosvos unicamente o libre exercicio dun dereito: do dereito de ASOCIARNOS.

Hoxe concedédesenos só para favorecernos nos casos de enfermidade ou de falta de traballo; concedádesenos en adiante para opoñernos ás desmedidas esixencias dos donos dos talleres, establecer de acordo con eles tarifas de salarios, procurarmos os artigos de primeira necesidade a baixo prezo, organizar o ensino profesional e fomentar o desenvolvemento da nosa intelixencia, atender a todos os nosos intereses

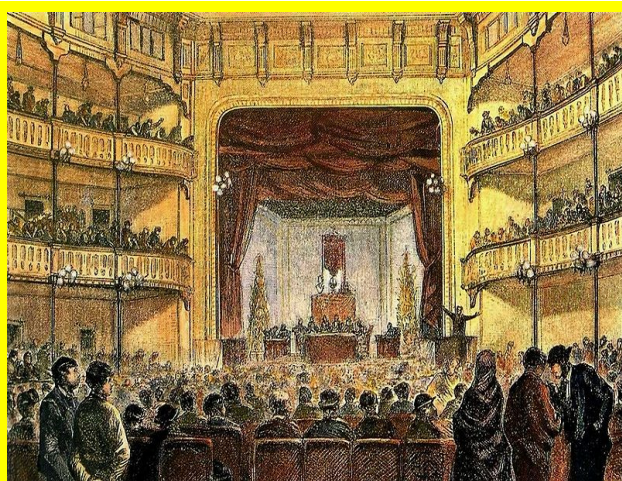
El Eco de la Clase Obrera, 7/IX/1855.

Marx e o ruso M. Bakunin. Baixo o lema “*Proletarios de tódolos países, unídevos!*”, a consideración da clase traballadora como suxeito fundamental de calquera cambio radical e o obxectivo de crear unha sociedade igualitaria, sen explotadores nin explotados, a Internacional foi ampliando o seu radio de acción. O retorno dos republicanos desterrados tras a caída da monarquía isabelina ía contribuír ao coñecemento da AIT e das súas ideas en España.

Mentres se institucionalizaba o cambio político tras a Gloriosa, os **conflitos sociais** estalaron con inusitada dureza: motíns, saqueos, ocupacións de terras, folgas. Nestas condicións produciuse o **levantamento republicano federal** de setembro-outubro de 1869. O seu fracaso e a posterior represión habían ser decisivos á hora de orientar a boa parte do obreirismo cara o abstencionismo político e o anarquismo sen rachar completamente as ligazóns co republicanismo. O labor dalgúns **propagandistas bakuninistas** (G. Fanelli, E. Reclus), creadores dos primeiros núcleos internacionalistas españois (Barcelona, Madrid), contribuírían a esta mudanza.

Sociedades obreiras e internacionalistas promoveron a reunión dun **primeiro congreso obreiro** de ámbito estatal, celebrado en Barcelona en xuño de 1870. Nel constituíuse a **Federación Rexional Española** (FRE) da AIT. Na reunión impúxose, coa oposición dos republicanos, o rexeitamento á participación política e un modelo de organización baseado en sindicatos de oficio e federacións locais [DOC. 7]. O crecemento da FRE-AIT foi moi rápido: en 1873, contaba xa cunhas 200 federacións locais que sumaban arredor de 40.000 membros. Dous terzos deles concentrábanse en Cataluña. Do resto, unha ampla maioría concentrábase nas rexións valenciana e andaluza [DOC. 7]. Dispuña,

ademaís, de órganos de prensa internacionalistas como *La Federación* (Barcelona) ou *La Emancipación* (Madrid). O debate interno entre **marxistas** (socialistas), partidarios da participación na vida política e da creación de partidos obreiros, e **bakuninistas** (anarquistas), radicalmente

Gravado que representa as sesións do Congreso Obreiro celebrado no Teatro-Circo de Barcelona en xuño de 1870

[Dominio público], dende Commons

DOC. 7: Ditame do Congreso Obreiro de Barcelona sobre a participación política (VI/1870)

Considerando:

Que as aspiracións dos pobos cara o seu benestar, fundándose na conservación do Estado, non só non se puideron realizar, senón que este poder foi a causa da súa morte.

Que a autoridade e os privilexios son as columnas máis firmes nas que se apoia esta sociedade de escravos.

Que toda participación da clase obreira na política gobernamental da clases media non podería producir outros resultados que a consolidación do orde de cousas existente, o cal dise que paralizaría a acción revolucionaria socialista do proletariado.

O Congreso recomenda a tódalas seccións da Asociación Internacional de Traballadores que renuncien a toda acción corporativa que teña por obxecto efectuar a transformación social por medio de reformas políticas nacionais e invítalles a ampliar toda a súa actividade na constitución federativa dos corpos de oficio, único medio de asegurar o éxito da revolución social.

DOC. 7: Mapa de localización das sociedades obreiras durante o Sexenio Democrático.

Fonte: Ed. Vicens Vives

apolíticos e antiestatalistas, saldouse co triunfo destes últimos e coa expulsión definitiva dos marxistas da Nova Federación Madrileña en 1873. Mentres o Consello Xeral da AIT, dominado polos seguidores de Marx, apartaba a Bakunin, quen crearía a Internacional Antiautoritaria.

Dende a súa creación, FRE-AIT sufriu ataques constantes dos círculos patronais e dos grupos conservadores [DOC. 8]. Os sucesos da Comuna de París (1871) e o temor ao contaxio revolucionario desencadearon a resposta represiva do goberno Sagasta que decretou a ilegalización da Internacional en España. Non obstante, a FRE e as súas seccións puideron manter a súa actividade. En Alcoi e algunhas outras localidades do levante e sur peninsular, os grupos internacionalistas habían ter un sobranceiro papel na **insurrección cantonalista** do verán de 1873. Finalmente, en xaneiro de 1874, o executivo provisional do xeneral Serrano colocaba á FRE fóra da lei [DOC. 9]. A dirección bakuninista pasou á clandestinidade. Dende esta abundaron os chamamentos á insurrección violenta e ás represalias individuais contra a burguesía. Mentres, a actividade sindical esmorecía. En 1881, a FRE disolvíase oficialmente.

A Restauración (1874-1923).

O retorno dos Borbóns e a ondata represiva desencadeada polos gobernos canovistas dificultou calquera acción colectiva dos traballadores. Moitas entidades obreiras foron clausuradas ou suspendidas.

A partir da década de 1880, as **medidas aperturistas** emprendidas polos gobernos liberais da quenda dinástica ampliaron as oportunidades para a mobilización dos traballadores: a lei de Asociacións de 1887, a regulación ampla das liberdades de prensa e manifestación, a reintrodución do sufraxio universal masculino en 1890. Paralelamente as **formas de acción colectiva** mudaron adquirindo un nivel de organización maior. A formación de

DOC. 8: Artigo do xornal católico *La Defensa de la Sociedad* contra a Internacional (20/II/1872)

[...] ¿que vai suceder no mundo?! Achégase a súa fin?! E vencidos saíran, se os ánimos rectos, se os homes cuxos intereses morais e materiais están ameazados, se as clases cegamente combatidas non abrisen a tempo os ollos para ver e evitar o abismo onde empurra á sociedade enteira esa treboada de erros e ese furacán desencadeado de paixóns que trae consigo con nova consistencia e forme esta especie de encarnación humana, poliglota e cosmopolita que se titula Asociación Internacional. Aos traballadores de tódolos países dirixense os espíritos, non en verdade de traballadores, que impulsan e fomentan o movemento xeralizado, que de tres ou catro anos a esta parte se tornou tan visible e ameazador incremento [...]

Toda idea de relixión e, polo tanto, de moral eficaz e verdadeira, toda idea de autoridade, ligazón precisa da cohesión social; toda idea de patria, elemento indispensable do organismo humano e da educación e desenvolvemento das aptitudes individuais, están proscritos nesta concitación das masas, depositarias da forza material: a familia, disolvida e pervertida; o traballo, desfigurado na súa orixe e nos seus fin; a propiedade, combatida e cobizada como obxecto definitivo e práctico de toda esa evolución perturbadora e desesperada á que, segundo vimos, se aspira

DOC. 9: Decreto do goberno Serrano disolvendo as entidades internacionalistas (1874)

O Goberno da República anuncia xa que o seu principal propósito é asegurar a orde e manter en pé os fundamentos da sociedade española, minada ata hoxe por predicacións disolventes e tolas teorías. Resolto a non ceder no camiño emprendido por ningún xénero de consideracións nin ante dificultades de ningunha especie, crese no deber de extirpar de raíz todo xénero de trastornos, perseguindo ata nos seus máis disimulados e recónditos abrigos aos perturbadores da tranquilidade pública e a toda sociedade que, como a Internacional, atente contra a propiedade, contra a familia e as demais bases sociais. En consecuencia, o poder executivo da República tivo a ben decretar o seguinte:

Art. 1º. Fican disolvidas dende a publicación deste decreto tódalas reunións e sociedades políticas nas que de palabra ou obra se conspire contra a seguridade pública, contra os altos e sagrados intereses da patria, contra a Integridade do territorio español e contra o poder constituído.

Art. 2º. Tódalas autoridades quedan encargadas, baixo a súa máis estreita responsabilidade e dentro das súas atribucións respectivas, do cumprimento rápido e fiel deste decreto.

Madrid, 10 de xaneiro de 1874. O presidente, Francisco Serrano, e o ministro da Gobernación, Eugenio García Ruiz

Manifestación do 1º de Maio en Madrid, 1906

Fonte: UGT

sindicatos, as manifestacións, as celebracións do Primeiro de Maio dende 1890 e as folgas serviron para reivindicar melloras nas condicións laborais dos traballadores (aumentos salariais, xornada de 8 horas) e contribuíron a forxar a súa **identidade de clase**.

Isto non quere dicir que os traballadores asalariados permanecesen á **formas tradicionais de protesta popular** como as reaccións anticlericais ou os motíns contra o servizo militar ou contra o encarceramento das subsistencias. Así o porían de relevo a súa participación destacada na Semana Tráxica de Barcelona en 1909 ou nas protestas contra a escaseza en 1916-1918.

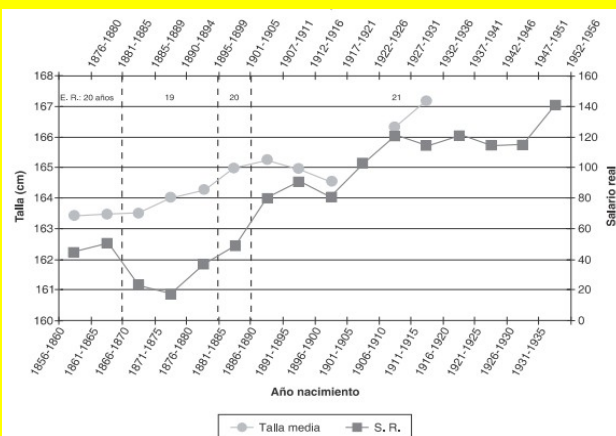
A **aportación dos intelectuais** (estudantes, docentes, artistas) sería moi importante. As súas denuncias da explotación e a desigualdade social contribuíron a galvanizar a conciencia dos traballadores militantes.

A **modernización socioeconómica** experimentada pola España das primeiras décadas do século XX, tivo tamén importantes consecuencias sobre as clases traballadoras:

- ◆ A **mellora das condicións de vida** (salarios reais, niveis de consumo), sobre todo na industria e nos servizos [DOC. 10].
- ◆ O nacente **intervencionismo estatal** fíxose tamén visible nos modestos avances en lexislación laboral e protección social [DOC. 11]. O gasto social medrou en termos absolutos e relativos, aínda que seguiu a ser moi baixo.
- ◆ A **expansión do proletariado**: o crecemento e diversificación do sector industrial favoreceu a aparición de importantes concentracións de obreiros fabrís, mineiros, ferroviarios e traballadores da construción nas principais cidades (Madrid, Zaragoza, Valencia, Sevilla, Málaga) e nas rexións máis industrializadas (Cataluña, País Vasco, Asturias).

Nos anos finais do século XIX íase consolidar a **división**, nacida nos tempos da Primeira Internacional, **entre anarquistas e socialistas**. O **republicanismo** seguiu mantendo o significativo respaldo nos medios obreiros. Na última década do século XIX, os militantes social-católicos, inspirados na encíclica Rerum Novarum (1891), do papa León XIII, impulsaron un **sindicalismo confesional** oposto ao socialismo e ao anarquismo e defensor de harmonía social que había ter unha máis limitada implantación.

DOC. 10: Evolución do salario real e da talla media dos mozos na provincia de Biscaia, 1856-1935

Fonte: PÉREZ CASTROVIEJO, P.M.: "Poder adquisitivo y calidad de vida de los trabajadores vizcaínos", *Revista de Historia Industrial*, n.º 30, 2004, p. 122

DOC. 11: Algúns fitos da lexislación laboral española ata 1923.

1873	<i>Lei Benot</i> : regulación do traballo infantil e feminino.
1883	Creación da <i>Comisión de Reformas Sociales</i> .
1900	<i>Lei de Accidentes de Trabajo</i> .
1903	Creación do <i>Instituto de Reformas Sociales</i> ; recollida de información estatística e inspección laboral.
1904	<i>Lei do descanso dominical</i> .
1908	Creación do <i>Instituto Nacional de Previsión</i> ; co obxectivo de fomentar os seguros sociais.
1909	<i>Lei de Folga e Coligacións</i> .
1919	<i>Lei de Retiro Obrero</i> : establecemento dun seguro obrigatorio de velez para a poboación asalariada. Decreto que introduciu a xornada laboral de 8 horas
1920	Creación do Ministerio de Trabajo
1923	Creación do subsidio de maternidade.

O socialismo.

Vinculado dende os tempos da Primeira Internacional aos minoritarios núcleos marxistas peninsulares, o tipógrafo **Pablo Iglesias** había converterse en alma do socialismo español. En 1879 participaba con outros membros da Asociación Xeral da Arte de Imprimir na fundación na clandestinidade do **Partido Socialista Obrero Español** (PSOE). Dende 1886, a nova organización contaría cun órgano oficial, o xornal *El Socialista*. En 1888, tras a publicación da Lei de Asociacións, o PSOE puido celebrar o seu primeiro congreso e impulsou a creación da **Unión Xeral de Traballadores** (UGT) co obxectivo declarado de unir as sociedades obreiras españolas. Dende aquela, a interdependencia caracterizaría as relacións entre o partido e a confederación sindical socialistas que compartirían discurso, afiliados, dirixentes e locais.

O socialismo español, como moitos dos seus correligionarios europeos, mantivo un **discurso revolucionario** na teoría, guiado pola loita de clases, que formulaba como metas a longo prazo a conquista do poder político, a emancipación da clase obreira e abolición da propiedade privada [DOC. 12]. Mentres non se producía o agardado afundimento do capitalismo, cumpría construír unha sólida organización e adoptouse na práctica unha

orientación reformista dirixida á obtención de conquistas concretas pra os traballadores: democratización da vida política, mellora nas condicións de vida e traballo. Por iso, os socialistas participaron nos diferentes procesos electorais dende a reintrodución do sufraxio universal en 1890 e implicáronse nas institucións oficiais como o Instituto de Reformas Sociais (1903).

Durante algún tempo o PSOE e a UGT seguiron a ser organizacións moi minoritarias cuns poucos núcleos activos (Madrid, País Vasco, Asturias), enfrontados aos anarquistas e contrarios a un entendemento cos republicanos. A súa presenza en Cataluña, principal concentración obreira do país, sempre foi testemuñal e a súa ignorancia sobre a realidade da maioría campesiña do país case total.

DOC. 12: Programa fundacional do Partido Socialista Obrero Español (1879).

O Partido Socialista declara que ten por aspiración:

1. A posesión do poder político pola clases traballadora.
2. A transformación da propiedade individual e corporativa dos instrumentos de traballo en propiedade colectiva, social ou común. [...]
3. A organización da sociedade sobre a base da federación económica, o usufruto dos instrumentos de traballo polas colectividades obreiras, garantindo a tódolos seus membros o produto total do seu traballo e a ensinanza xeral científica e especial de cada profesión aos individuos dun ou doutro sexo.
4. A satisfacción pola sociedade das necesidades dos civados pola idade ou padecemento.

En suma: o ideal do Partido Socialista Obrero é a completa emancipación da clases traballadora, isto é, a abolición de tódalas clases sociais e a súa conversión nunha soa de traballadores, donos do froito do seu traballo, libres, iguais, honrados e intelixentes.

E como medios inmediatos para a realización deste ideal, os seguintes:

Liberdades políticas. Dereito de asociación e legalidade das folgas. Redución das horas. Prohibición do traballo dos nenos menores de 9 anos e de todo traballo pouco hixiénico ou contrario aos bos costumes para as mulleres. Leis protectoras da vida e da saúde dos traballadores[...]. Creación de escolas gratuítas[...] Servicio de armas obrigatorio e universal e milicia popular[...]

Mitin da Conxunción Republicano-Socialista. En pé falando, o candidato republicano doutor Esquerdo; sentados en primeira fila Galdós e P. Iglesias.

Fonte: [Archiu Municipal Ajuntament de la Vila Joiosa](#)

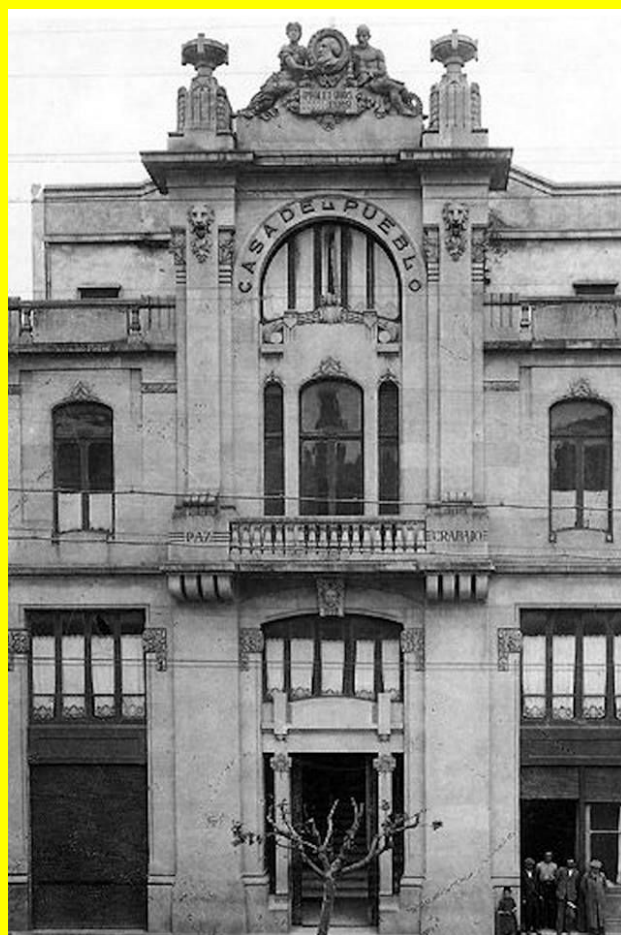
A situación comezou a mudar no tránsito do século XIX ao XX. As campañas contra o inxusto sistema de recrutamento militar con ocasión da guerra de Cuba (1895-1898), a participación nos mítins e manifestacións contra os brutais procesos de Montjuïc (1896), o éxito das sociedades obreiras uxetistas nalgunhas folgas e as frecuentes mobilizacións electorais deron aos socialistas unha presenza da que carecían. En 1909 tiveron un destacado papel nas protestas contra a guerra de Marrocos e o goberno de Maura. Delas naceu a **Conxunción Republicano-Socialista**, que permitiu a elección de Pablo Iglesias como deputado por Madrid en 1910. Nas últimas eleccións da Restauración (1923) foron 7 os deputados socialistas elixidos. Entre eles figuran os líderes que van liderar o socialismo español ata a Guerra Civil: F. Largo Caballero, J. Besteiro, I. Prieto. Aínda que o exemplo da revolución de outubro de 1917 e a construción dunha sociedade alternativa á capitalista deslumbrou a numerosos socialistas e anarco-sindicalistas españois, só unha minoría decidiu seguir o modelo bolxevique fundando en 1921 o **Partido Comunista de España (PCE)** [DOC. 13].

Mentres, a cifra de afiliados a UGT medrou moderada pero regularmente: dos 26.000 afiliados subía a 43.000 en 1910 e máis de 200.000 en 1922. Non se convertería nunha central sindical de masas ata a II República. A súa **implantación** foi especialmente importante nalgunhas áreas e colectivos obreiros: en Madrid, entre os traballadores dos oficios e os ferroviarios; en Asturias, entre os mineiros do carbón; en Biscaia, entre os mineiros do ferro e os traballadores metalúrxicas. En 1916, establecéronse como base da organización uxetista as **federacións de industria**, en substitución das tradicionais sociedades de oficio. En 1918, a UGT adoptou un programa agrario centrado nas demandas dos xornaleiros sen terras (melloras salariais, reparto dos latifundios) e comezou a implantarse nalgunhas comarcas andaluzas.

Partido e sindicato promoveron a creación de centros obreiros que, dende 1905, deron orixe ás **Casas do Pobo** onde, ademais dos locais sociais das agrupacións agrupacións socialistas e das

DOC. 13: Declaración dos delegados ó Congreso do PSOE (1921) que apoiaban a incorporación á III Internacional e fundarían o Partido Comunista.

Queremos incorporarnos de feito, espiritualmente xa o estamos, á Internacional Comunista, que -inseparable da Revolución rusa [...] trata de acelerar o derrubamento da sociedade capitalismo. Non queremos permanecer máis nas preguiceiras e cansadas leccións que semellan agardar do tempo a consumación dunha obra para a que non se senten capaces. Queremos estar na Internacional da acción, que non mide a magnitude dos perigos nin a dureza dos sacrificios ao encetar o camiño da Revolución social. Demandamos, logo, a nosa íntegra liberdade de movemento. Fican rotos os vínculos que, só materialmente nos mantiñan aínda canda os que rexeitastes a adhesión a Internacional Comunista. Entre vós e nós xa non hai comunidade de pensamento. Non pode continuar a comunidade de esforzos, uns e outros imos comparecer ante a clase traballadora. Ela xulgáranos.[...] Nós cremos, con fe inquebrantable, que o proletariado español non irá convosco polos plácidos camiños ue parten de Viena, senón pola senda áspera, pero senta de salvación, que se chama Internacional Comunista, baixo a súa bandeira acollémonos agora.

Edificio da Casa do Pobo en Vigo, fundada en 1911

sociedades obreiras uxoristas, funcionaron bibliotecas, escolas e diversas actividades culturais e de lecer. Deste xeito converterans e centros de difusión dunha **cultura obreira** alternativa á burguesa dos ateneos e casinos.

O anarquismo.

Perseguido tras a I República, o obreirismo anarquista puido saír da clandestinidade e reorganizarse grazas á relativa permisividade dos liberais de Sagasta, chegados ao goberno en 1881. Militantes ligados aos sindicatos de oficio barceloneses promoveron a fundación da **Federación de Traballadores da Rexión Española (FTRE)**, que chegaría a sumar uns 50.000 asociados, a maioría deles en Andalucía e Cataluña. Sen embargo, as diverxencias internas e, sobre todo, a represión indiscriminada sufrida a raíz do escuro episodio da *Man Negra* (1883), unha serie de crimes ocorridos na provincia da Cádiz e atribuídos a unha suposta organización anarquista de tal nome [DOC. 14]. Os sucesivos intentos de reagrupar o sindicalismo anarquista nas dúas últimas décadas do século XIX fracasaron.

O anarquismo español quedou dividido en dúas tendencias. Por unha banda, os **anarcosindicalistas** ou **anarcocolectivistas** que, apoiados nas sociedades de oficio e federacións locais sobreviventes, consideraban a loita sindical como o medio para mellorar a curto prazo as condicións de vida dos traballadores e acadar a medio prazo a propiedade colectiva nunha economía administrada polos propios sindicatos. Pola outra, os **anarcocomunistas** optaron pola organización de grupos de acción para loitar por tódolos medios contra a explotación e a dominación burguesas. Postulaban a **propaganda polo feito**, a realización de atentados contra as autoridades e representantes das clases dominantes, pois consideraban que estas accións podían precipitar a insurrección violenta que conduciría ao derrubamento da orde establecida [DOC. 15]. Nos anos 1890, co sindicalismo anarquista asfixiado pola reacción patronal e a represión governamental, os partidarios da violencia gañaron adeptos. Comezou unha espiral de atentados e

DOC. 14: Manifesto da Comisión Federal da FTRE publicado a raíz dos sucesos da Man Negra (1883)

(...) Nós organizámonos co mesmo dereito que se organizaron tódolos partidos políticos. Eles organizáanse para a conquista do poder político, e nós para abolir tódolos poderes autoritarios. Somos anarquistas, porque queremos o libre exercicio de tódolos dereitos e, como estes son ilexíslables, non cómpre ningún poder para lexíslalos e regulamentalos. Somos colectivistas porque queremos que cada produtor reciba o produto íntegro do seu traballo e non existan homes que morran de fame traballando, e outros que sen traballar vivan na folganza e asolagados na corrupción e o vicio. E somos partidarios do grande e fecundo principio federativo porque cremos que é indispensable para a práctica dos grandes e xustos principios anárquico-colectivista, a Federación económica; a libre federación universal das libres asociacións de traballadores agrícolas e industriais[...].

Se hoxe, en presenza do fecundo desenvolvemento da nosa organización e, ante o temor de perder, en tempo tal vez non moi afastado, irritantes e inxustos privilexios, pretenden deshonrarnos para cubrir as aparencias de brutais persecucións e de inxustas medidas excepciónais en contra da nosa gran Federación de Traballadores, cómpre que non ignoren que a súa traxedia é demasiado basta e que o seu inmoral xogo está descuberto; e conste unha vez máis que a nosa Federación nunha foi partidaria do roubo, nin do incendio, nin do secuestro, nin do asasinato; saiban tamén que non sostivemos nin sostemos relación co que chaman Man Negra, nin coa Man Branca, nin con ningunha asociación secreta que teña por obxecto a perpetración de delitos comúns.

DOC. 15: O anarquista Paulino Pallars Latorre xustifica o seu atentado contra o xeneral Martínez Campos nunha carta ao xornal El País (3/X/1893)

Castelo de Montjuïc, calabozo nº 5. 3 de outubro de 1893.
Sr. Director de El País.

(...) Non me impulsa a escribir esta carta nin o desexo de gloria póstuma nin tan só o de notoriedade, impúlsame a vontade de desmentir falsos rumores [...] e deixar ben aclaradas as causas que influíron no meu xeito de ser e os obxectivos que me propoñía acadar co atentado do 24 de setembro.

(...) Mantiven ao longo da miña vida unha loita titánica pola existencia. Sentín na miña propia pel os efectos desta sociedade mal constituída e peor gobernada. Constató que é un corpo gangrenado, que un non pode poñer ningún dedo sen tocar unha chaga purulenta. Crín que era necesario destruíla e quixen ofrecer a esta obra demoledora o meu aporte en forma doutra bomba. Ao xeneral Martínez Campos, como soldado e cabaleiro, respéctoo. Pero quixen ferilo, quixen desfacer un dos moitos piares sobre os que descansa o actual estado das cousas en España [...] Quero que conste que, ao realizar o meu acto, non me impulsaba outro móbil que o de sacrificar a miña vida en beneficio dos meus irmáns de desgraza [...]

brutalidade governamental que marcou a década. Aos mortais atentados anarquistas o teatro do Líceo (1893) e a procesión do Corpus (1896) en Barcelona responderon as autoridades cunha lexislación antiterrorista específica e os famosos *procesos de Montjuïc*. As torturas, execucións, encarceramentos e deportacións foron vingadas co asasinato do presidente do Goberno, A. Cánovas, polo anarquista italiano M. Angiolillo en 1897.

Algúns núcleos intelectuais anarquistas destacaron polo seu **labor educativo e cultural**. A través de escolas, ateneos e bibliotecas obreiras, da prensa e da literatura popular pretendían que os traballadores tomasen conciencia da súa situación e crear o home novo que a sociedade futura, sen desigualdades nin explotación nin autoridade requiría. A editorial barcelonesa *La Revista Blanca*, promovida por Juan Montseny (*Federico Urales*), máis a súa muller, Teresa Mañé, e a súa filla, Federica Montseny, constitúe o paradigma deste peculiar esforzo cultural anarquista.

A reorganización do sindicalismo anarquista, comezada nos primeiros anos do século XX, culmina en 1910 coa fundación en Barcelona da **Confederación Nacional do Traballo** (CNT), que había ser a central obreira española máis importante ata a Guerra Civil e, sen dúbida, a maior organización anarquista do mundo. Impulsada pola federación sindical barcelonesa **Solidariedade Obreira** (1907), a CNT postulaba os principios do **sindicalismo revolucionario**: un apoliticismo e antiestatalismo radicais, a práctica da *acción directa*, a visión do sindicato como instrumento de emancipación da clase obreira e a concepción da folga xeral como medio para conseguir a revolución social [DOC. 16].

No Congreso de Sants (1918), a CNT aprobou a conversión dos tradicionais sindicatos de oficio en **sindicatos únicos de industria**, que agrupaban a tódolos traballadores dun sector. A reorganización sindical foi acompañada de numerosas folgas. Os éxitos dalgúns paros, caso da sonada *folga da Canadense* (1919), repercutiron favorablemente na organización. En 1919 superaba os 700.000 afiliados. Máis da metade deles eran cataláns, pero tamén eran

Portada do xornal barcelonés *Solidaridad Obrera* coa nova do Congreso fundacional da CNT (4/XI/1910).

[Dominio público], desde [Wikimedia Commons](#)

DOC. 16: Algúns acordos do Congreso fundacional da CNT (1910)

O Congreso declara que constituíndo o Sindicalismo a asociación da clase obreira para contrarrestar a potencia das diversas clases posuidoras asociadas, non debe considerárselle unha finalidade social, non debe ser interpretado como un ideal, senón como un medio de loita entre os antagónicos intereses de clase, como unha forza para acadar de momento todas aquelas vantaxes ue permitan á clase traballadora poder intensificar esta loita dentro do presente estado de cousas, co obxecto de conseguir con esta loita intensificada a emancipación integral de toda a clase obreira, mediante a expropiación revolucionaria da burguesía tan pronto como o sindicalismo, isto é, a asociación obreira, se considere bastante forte numericamente e bastante capacitada intelectualmente para levar a efecto a expropiación daquelas riquezas sociais que arbitrariamente detente a burguesía e a conseguinte dirección da produción.[...]

O Congreso declara que a emancipación dos traballadores será obra dos mesmos traballadores. Polo tanto, recoñece que os sindicatos que integran a Federación Nacional só poden estar constituídos polos obreiros que conquistan o seu xornal nas empresas e industrias que explotan a burguesía e o Estado.[...] A folga xeral ha ser revolucionaria porque os gardiáns da orde, para gardalo, non coñecen ou non poñen en práctica outros medios que os de perseguir e encarcerar aos máis activos, aos que levan dende un principio a dirección da loita, e o resto dos obreiros ten que protestar da práctica destes medios, e esta protesta debe ser violenta, pois pola contra, en lugar de vencer aos tiranos inmoláran novas vítimas.

moi numerosos no País Valenciano, Andalucía, Extremadura e nalgunhas cidades illadas (Zaragoza, Xixón, A Coruña).

Persistiron, non obstante, dentro da CNT as **diferenzas internas**. Un sector sindicalista, máis moderado, encabezado por S. Seguí, A. Pestaña e J. Peiró, priorizou a consecución de melloras inmediatas para os traballadores e non renegaba dunha certa colaboración con outras forzas progresistas. Fronte a eles, un sector radical, máis puramente anarquista, representado por grupos de acción como os *solidarios* (J. García Oliver, B. Durruti, os irmáns Ascaso), non renegaban do uso da violencia.

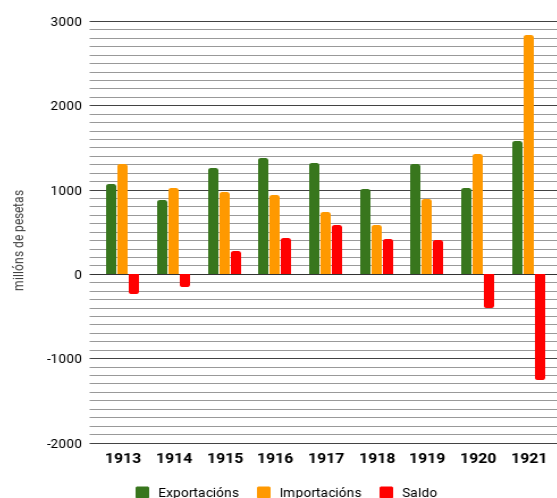
O movemento obreiro na crise da Restauración.

Durante o primeiro terzo do século XX, o movemento obreiro converteuse nun actor fundamental no devir político e social do Estado español. A consolidación e crecemento das forzas proletarias contribuirían de forma decisiva á crise do sistema político da Restauración, incapaz de transitar do liberalismo oligárquico decimonónico á democracia.

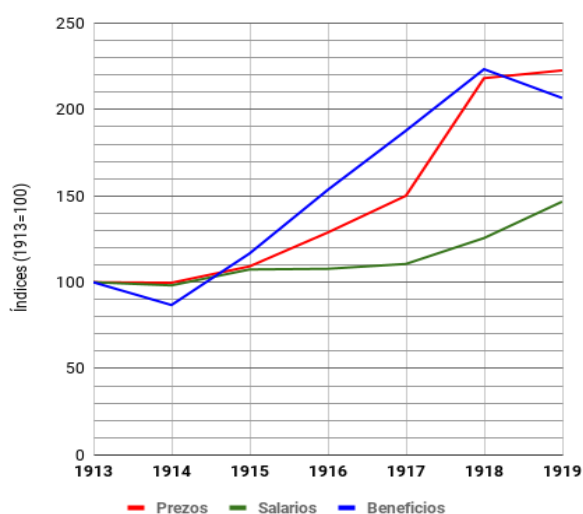
Malia a neutralidade na **I Guerra Mundial**, as consecuencias do conflito habían ser moi importantes. España converteuse en fornecedor de alimentos e produtos industriais para os países belixerantes [DOC. 17]. A **expansión económica** impulsada polo aumento da demanda exterior posibilitou unha forte acumulación de capital e o enriquecemento de certos sectores (empresarios industriais, grandes comerciantes, terratenente). O auxe da industria intensificou a emigración do campo ás cidades e ás áreas industriais, que engrosou as filas do proletariado. Paralelamente, o desabastecemento do mercado interior provocaba escaseza e suba de prezos, o que prexudicaba especialmente ás clases populares. A perda do poder adquisitivo dos asalariados contrastaba coas grandes fortunas ostentosamente amoreadas [DOC. 18].

Durante o ano 1916, multiplicáronse os **motíns populares** contra a carestía e as promovidas polo movemento obreiro organizado estendéronse a tódolos sectores laborais. Na industria, a minería e os ferrocarrís, os obreiros esixían melloras salariais, a xornada de 8 horas, a supresión do traballo a obra feita... Nas áreas latifundistas demandaban tamén a participación dos sindicatos no control da contratación. Decote a resposta de patróns e

DOC. 2: A balanza comercial española (1913-1923).

DOC. 18: Evolución de prezos, salarios e beneficios empresariais.

gobierno foi a represión. Industriais e terratenentes organizáronse en asociacións patronais, practicaron o lock-out (peche patronal) para debilitar aos folguistas, contrataron gardas para defender fábricas e fincas e esixiron man dura ao goberno.

Nestas circunstancias, UGT e CNT acordaron convocar conxuntamente un paro xeral de 24 horas para esixir ao goberno solucións á carestía e aos os problemas laborais e unha amnistía para os presos por delitos político-sociais. A folga xeral do 18 de decembro de 1916 tivo un amplo seguimento pero a resposta do goberno foi nula. Os contactos entre socialistas e anarquistas continuaron e acordaron en marzo de 1917 preparar unha folga indefinida de carácter revolucionario [DOC. 19].

No verán de 1917, os gobernos trataban de capear o movemento militar das Xuntas de Defensa e de afrontar o reto político da Asemblea de Parlamentarios. Os conflitos laborais multiplicábanse e a represión intensificábase. Unha folga ferroviaria precipitou os acontecementos. A dirección conxunta do PSOE e a UGT convocou un para indefinido para o 13 de agosto cun manifesto calcado das propostas políticas da frustrada Asemblea de Parlamentarios (gobierno provisional, eleccións limpas a Cortes constituíntes) [DOC. 20], afastado do acordado coa CNT que, non obstante, apoiou a convocatoria. A folga tivo un éxito notable en Madrid, nas zonais industriais de Asturias, Biscaia e Barcelona, nas concas mineiras e en numerosas cidades. A súa incidencia no resto do país e nas comarcas rurais foi mínima. A detención do comité de folga, o illamento dos núcleos máis activos e a contundente reacción das forzas policiais e do exército acabaron neutralizando o movemento. O 18 de agosto o goberno declarou restablecida a normalidade, aínda que en Asturias os últimos focos folguistas resistiron ata o 17 de setembro. O balance oficial da represión foi de 71 mortos, 200

DOC. 19: Manifesto conxunto UGT-CNT (27-III-1917).

O proletariado organizado chegou así ao convencemento da necesidade da unificación das súas forzas nunha loita común contra os amparadores da explotación erixida en sistema de goberno. E respondendo a este convencemento, os representantes da Unión Xeral de Traballadores (UGT) e os da Confederación Nacional do Traballo (CNT) acordaron por unanimidade:

Primeiro: Que en vista do exame detido e desapasionado que os asinantes deste documento fixeron da situación actual e da actuación dos gobernantes e do Parlamento, non encontrou, pesar dos seus bos desexos, satisfeitas as demandas formuladas polo último Congreso da UGT e a "Asemblea de Valencia", co fin de obrigar ás clases dominantes a aqueles cambios fundamentais no sistema que garantan ao pobo o mínimo das condicións decorosas de vida e o desenvolvemento das súas actividades emancipadoras, impónse ao proletariado ue empregue a folga xeral, sen prazo limitado, como a arma máis poderosa para reivindicar os seus dereitos.

Segundo: Que a partir deste intre, sen interromper a súa acción constante de reivindicacións sociais, os organismos proletarios, de acordo cos seus elementos directivos, procederán a adopción de todas aquelas medidas que consideren adecuadas ao éxito da folga xeral [...]

DOC. 20: Manifesto do Comité de Folga PSOE-UGT (12-VIII-1917)

Aos obreiros e á opinión pública: chegou o momento de pór en práctica, sen vacilación algunha, os propósitos anunciados polos representantes da UGT e a CNT no manifesto subscrito por estes organismos no mes de marzo último.

Durante o tempo transcorrido [...] a afirmación feita polo proletariado de demandar como remedio dos males que padece España, un cambio fundamental de réxime político, foi corroborada pola actitude que sucesivamente adoptaron importantes organismos nacionais, dende a enérxica afirmación da existencia das Xuntas de Defensa da Arma de Infantaría [...] ata a Asemblea de Parlamentarios [...]

Cerca de medio século de corrupción levou ás institucións políticas españolas a un grao tal de podrencia [...] baixo un réxime constitucional ficticio, de miseria e despilfarro e nun estado cultural mantido por oligarcas [...]

E esta magna mobilización do proletariado non cesará ata non obter as garantías suficientes da iniciación do cambio de réxime, necesario para a salvación da dignidade, do decoro e da vida nacionais.

Pedimos a constitución dun Goberno provisional, que asuma os poderes executivo e moderador e prepare, previas as modificacións imprescindibles nunha lexislación viciada, a celebración de eleccións sinceras dunhas Cortes Constituíntes que aborden, en plena liberdade, os problemas fundamentais da Constitución política do país. Mentres non se consiga ese obxectivo, a organización obreira está absolutamente decidida a manterse na súa actitude de folga. Cidadáns, non somos instrumento de desorde, como na súa indecencia nos chaman con frecuencia os gobernantes que padecemos. Aceptamos unha misión de sacrificio polo ben de todos, pola salvación do pobo español, e solicitamos o voso concurso. Viva España!

Mapa das áreas máis afectadas pola folga xeral revolucionaria de agosto de 1917

Fonnte: IGN, Atlas Nacional de España 1986-2008

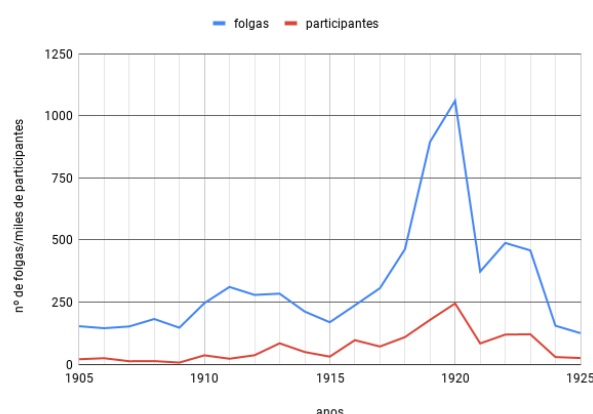

feridos e máis de 2.000 detidos. O exército, malia as súas desavinzas co goberno, demostrou estar do lado da orde social.

A experiencia de 1917 demostrara a capacidade de mobilización das organizacións obreiras. O exemplo da revolución rusa alimentaba as esperanzas dos seus sectores máis radicais e o pánico das clases propietarias. Co remate da guerra chegou a crise económica: a fin das exportacións aos belixerantes provocou o peche de numerosas empresas, reducións salariais, aumento do desemprego e, tamén, do descontento popular. Entre 1918 e 1920, o chamado **trienio bolxevique**, a conflitividade social acadou o seu momento álxido [DOC. 21]:

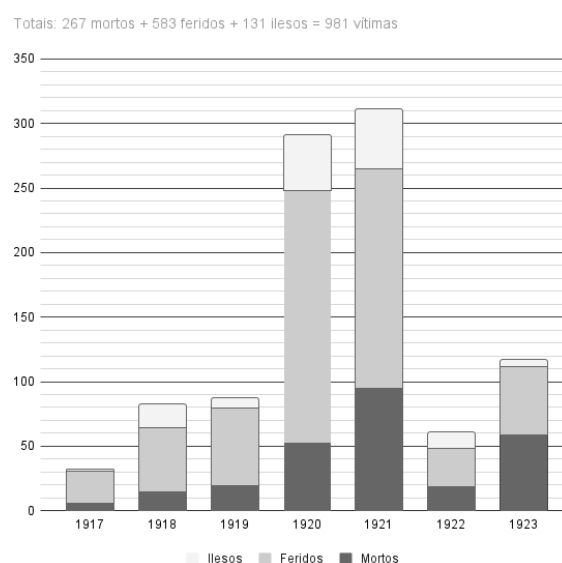
- En **Andalucía**, as malas condicións de vida dos xornaleiros provocaron numerosas folgas e ocupacións de terras dirixidas por sindicatos ligados á CNT e, en menor medida, á UGT.
- No **campo galego e catalán**, as accións e reivindicacións dos campesiños *foreiros* e *rabassaires* radicalizáronse.
- Non obstante, sería **Barcelona** o principal foco de violencia social. Tras o éxito da folga da *Canadense* en 1919, que levou á primeira regulación da xornada de 8 horas en España, os *sindicatos únicos* cenetistas emprenderon unha vaga de paros que petou contra a reacción violenta da patronal e das autoridades. Os *lock-outs* patronais, a declaración do estado de guerra, a clausura de sindicatos, a detención de dirixentes e militantes obreiros e a aplicación da *lei de fugas* foron habituais entre 1919 e 1923. A isto hai que engadir o gran número de atentados cometidos por bandas ao servizo da patronal e dos *sindicatos libres*, respondidos polos grupos de acción anarquistas. Máis de 800 atentados con máis de 250 mortos, entre eles o líder cenetista S. Seguí e o presidente de goberno E. Dato, foron o resultado desta loita sen cuartel [DOC. 22]. A CNT ficou

DOC. 21: Evolución da conflitividade laboral en España, 1905-1925.

O cadáver do asasinado presidente do Goberno E. Dato na morgue (1921)

DOC. 22: Evolución do número de vítimas da violencia social en Barcelona, 1917-1923

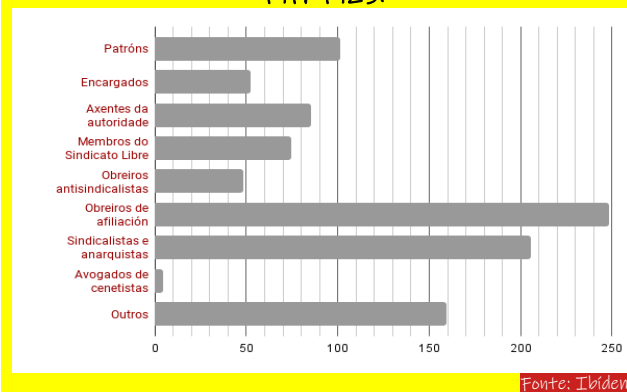
Fonte: MARINELLO BONNEFOYT, J.C.: "Pistolero y violencia sindical en Barcelona (1917-1923)", *Barcelona. Quaderns d'Història*, 26, 2020.

desarticulada e a súa afiliación en 1923 era apenas un terzo da de 1920. A patronal demandaba insistentemente unha solución de forza, que devólvese a tranquilidade social e sométese definitivamente aos sindicatos. O golpe de Estado militar do 13 de setembro de 1923 cubriría as súas expectativas.

A persecución desencadeada pola ditadura primorriverista contra a organización cenetista fixo medrar o influxo dos sectores máis radicais, agrupados dende 1927 na Federación Anarquista Ibérica (FAI). Dende 1930, a FAI imporíase na CNT e conduciríaa ao enfrontamento frontal co réxime republicano e a numerosas intentonas revolucionarias.

Pola contra, nas organizacións obreiras socialistas imporíase a moderación dos seus dirixentes (P. Iglesias, J. Besteiro, I. Prieto, F. Largo Caballero). A UGT, liderada F. Largo Caballero, buscaría un acomodo na nova situación política iniciada co golpe de Estado do xeneral Primo de Rivera. Só a partir de 1928 comezou a desligarse da Ditadura. En 1930, o PSOE participou no Pacto de San Sebastián, que unía a tódalas forzas contrarias á monarquía. Tras a proclamación da República en 1931, os socialistas formarían parte dos gobernos do primeiro bienio e promoverían unha ambiciosa lexislación laboral.

Tipoloxía das vítimas da violencia social na área barcelonesa, 1917-1923.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS:

- ABELLÓ GÜELL, T.: *El movimiento obrero en España, siglos XIX y XX*, Barcelona, Hipotesi, 1997.
- ALFEIRÁN, X. et al.: *Historia de España 2º Bach*, Vigo, Baía Edicións-Consorcio Editorial Galego, 2016.
- ALVÁREZ REY, L. et al.: *Historia de España. 2ª Bacharelato. Aula 3D*, Barcelona, Vicens-Vives, 2016.
- CRUZ, J.; PÉREZ LEDESMA, M. (eds.): *Cultura y movilización en la España contemporánea*, Madrid, Alianza Ed., 1997.
- FERNÁNDEZ ROS, J.M et. al.: *Historia de España 2º Bachillerato*, Madrid, Santillana Educación, 2016.
- FUSI, J.P.; PALAFOX, J.: *España, 1808-1996: El desafío de la modernidad*, Madrid, Espasa, 2000.
- GIL ANDRÉS, C.: *50 cosas que hay que saber sobre Historia de España*, Barcelona, Editorial Ariel, 2016.
- PÉREZ GARZÓN, J.S.: *Contra el poder. Conflictos y movimientos sociales en la Historia de España. De la Prehistoria al tiempo presente*, Granada, Comares, 2015.
- RIVERA, A.; ORTIZ DE ORRUÑO, J.Mª, UGARTE, J. (eds.): *Movimientos sociales en la España contemporánea*, Madrid, Adaba eds.-UPV-EHU-AHC, 2008.
- TUÑÓN DE LARA, M.: *El movimiento obrero en la Historia de España*, Barcelona, Sarpe, 1986 (2 vols.).
- VV.AA.: *Historia de España*, Madrid, Ed. Santillana, 2004.